

Finns det något alternativ till dagens hierarki, paternalism och regelföljande?

av Bengt-Åke Wennberg

På samma sätt som man letade efter lagar inom det naturvetenskapliga området så har man inom de ekonomiska vetenskaperna letat efter lagbundna kausala samband mellan olika abstrakta förklaringsvariabler.

Den ekonomiska doxan utgår från att det mänskliga handlandet trots allt styrs av något utanför människan själv.

Den ekonomiska doxan bygger enligt Wikipedia på föreställningen om den ekonomiska människan (homo economicus). Enligt den klassiska ekonomiska doxan väljer den ekonomiska människan att i samspelet med andra agera så att hon maximerar sin behovstillfredsställelse och sin egen nytta. I de modeller som utarbetats med detta som utgångspunkt erkänns att denna beskrivning av den ekonomiska människan inte är en helt fullständig bild av verklighetens människor. Det uppstår därför ofta felslut och oväntade utfall av de åtgärder som görs.

Utgångspunkten – den ekonomiska människan – vidmakthålls emellertid trots detta i de resonemang som styr samhällsekonomiska analyser. Anledningen anses vara att beskrivningen liknar det mänskliga genomsnittsbeteendet tillräckligt mycket för att kunna utgöra grunden för

sådana analyser. Men det är inte här som problemen uppstår. De ligger mycket djupare.

Bilden visar Almagest, den föreställning om världsalltet med jorden som centrum som växte fram hos grekerna på 400-talet före Kristus och som formulerades av Ptolemaios. Almagest fördes vidare till araberna och återfördes därefter till Europa. Almagest fick sin kraft genom sin praktiska användbarhet. Den kunde användas för navigation, avståndsbestämningar, tidmätning etc. Stjärntecknen verkade vara eviga. Almagest förstärkte därvid en föreställning som funnits långt tillbaka – nämligen att världsalltet var välordnat och *styrt av lagar utanför människan själv*.

När Almagest så småningom ifrågasattes ledde detta därför också till ett ifrågasättande av legitimiteten hos den tidens beslutsfattare som hävdade att de styrde i enlighet med dessa högre makters välsignelse. Upplysningstiden och därefter industrialismen gjorde emellertid rent hus med sådana föreställningar. Men som vi skall se så övergav den ekonomiska doxan inte Almagest. Forskare och samhällsdebattörer har i samma anda som Almagest de senaste hundra åren sökt efter lagbundenheter med vilka just det mänskliga samhället skulle kunna förstås och *ordnas på ett rationellt sätt* efter lagar som liknade naturens.

På samma sätt som man letade efter lagar inom det naturvetenskapliga området så letade man därför inom samhällsvetenskapen och de ekonomiska vetenskaperna efter lagbundna kausala samband mellan olika abstrakta förklaringsvariabler typ konjunkturer, arbetslöshet, inflation etc. Vi återfinner således i den ekonomiska doxan föreställningar om att det mänskliga handlandet *trots allt* styrs av något utanför människan själv. Jag har kallat denna språkliga aspekt av doxan för HPR. (H=hierarki, P=paternalism och R=regelstyrning).

Låsningen vid HPR har haft stora negativa konsekvenser. HPR medför att människor ser sig själva som solitärer och mekaniska utförare av vad personer i den överordnade hierarkin vill. Man kan då inte ta på sig något ansvar för helheten. Är man styrd av HPR styrs man av belöningar och bestraffningar och förlorar sin självständighet. Därmed förloras också den egna omdömesförmågan både när det gäller det nära mänskliga samspelet och dess långsiktiga konsekvenser. Man kan då heller inte leda sig själv utan måste bli ledd. Dessa föreställningar om människans natur strider starkt mot den uppfattning om människan som också, parallellt med den ekonomiska doxan, succesivt vuxit fram under de senaste hundra åren.

Vi människor lever därför med en oavklarad motsättning mellan krav på att underkasta oss en utifrån kommande ekonomisk styrning efter de modeller som enligt HPR antas gälla för mänsklig samverkan och en inifrån kommande önskan från oss själva om att ha frihet, ta ansvar för sitt handlande och bestämma sitt eget öde. Denna i vår doxa inbyggda konflikt har präglat våra samhällen de senaste tvåhundra åren.

I dag kan vi dock, baserat på en stor mängd empiriska erfarenheter, med gott samvete förkasta Almagest och därmed också HPR. Jag skall illustrera detta genom att i denna blogg ge ett exempel på hur en konstruktiv samverkan mellan människor kan uppstå och ställa detta mot ett exempel som bygger på dagens ekonomiska doxa baserad på HPR.

En berättelse som illustrerar "en god samverkan" ges i ett program från SVT om restaurationen av Nationalmuseum. Jag har ingen som helst aning om hur projektet konkret genomfördes. Men själva berättelsen så som den framställdes i SVT illustrerar hur de olika deltagarna fångats av *meningen med det gemensamma arbetet* och hur de var för sig inom ramen för sin kunskap och kapacitet därför bidrog maximalt, och var stolta över sitt bidrag, till det arbete som gjordes. *Meningen för dem* som medverkade i projektet innebar något betydligt mer och större än att bara kortsiktigt verka för sin egen nytta. Också ställningsbyggaren från Polen skulle ta med sig sina barn för att visa på resultatet av det goda arbete han bidragit till.

Programmet i SVT illustrerar möjligheten av en arbetsform inom byggbranschen som vi studerat – nämligen **partnering**. Denna arbetsform utgick från att byggen – som riktade sig mot en nyttighet i samhället – borde utgå ifrån att alla berörda utöver sin egennyttia kunde se en mening med att medverka i arbetet. Det var således önskvärt att de som medverkade såg sig ha ett åtagande mot alla de andra som medverkade i projektet och mot samhället. En sådan inställning gick utöver den gängse föreställningen om den ekonomiska människan.

Vår studie visade att aktörer inom ramen för ett projekt som styrdes av partnering kom att agera utifrån en *annan typ av rationalitet* än den som de tidigare blivit invanda i genom den ekonomiska doxans HPR. För de inom projektet som tillämpade denna rationalitet upplevdes den som naturlig. För andra som inte var vana vid den och bara såg den "utifrån" upplevdes den som främmande.

Denna nya och annorlunda rationalitet är således varken självklar eller uppenbar – eftersom den varken finns eller behövs – innan projektet startats. Den bestäms av det som gemensamt skall göras och den "växer

fram” i och genom samtalen om det aktuella projektet och i det konkreta arbetet. Den kunde uppstå genom att partnering bröt mot den gängse principen att redan från början formalisera ett projekt och genom själva upphandlingsförfarandet försöka få det utfört till det lägsta priset.

Partnering, när den lyckades, visade sig ge lägre kostnader och bättre kvalitet. Detta förklaras av att i ett byggprojekt som till sin natur är komplext – där många skickliga hantverkare och tekniker skall koordinera sig – så är det destruktivt att var och en verkar i sin egen bubbla och bara följer en på förhand given plan. De kan då inte gemensamt utnyttja de möjligheter som efter hand visar sig, de kan inte anpassa sig till förändrade omständigheter och de kan därmed inte skapa det bästa möjliga resultatet. Därför borde partnering som princip vara närmast självklar i alla byggen.

En svårighet med partnering som vi fann i vår studie var emellertid att den rationalitet som krävdes under själva arbetet var ovan och obekant.

Rationaliteten formades istället oreflekterat av HPR vars rationalitet byggde på resonemang om den ekonomiska människan. Det vill säga föreställningen att var och en, inklusive huvudmannen, agerar egennyttigt och därför måste kontrolleras och styras av någon eller något utifrån.

Man förväntade sig enligt denna rationalitet att det i detalj skulle föreskrivas vad som skulle göras och att var och en, enligt de värderingar som låg till grund för planen, skulle belönas enligt på förhand givna normer. Därmed ansåg man att den föreskrivna kostnaden kunde hållas och rättvisa skipas.

Problemet med den ekonomiska doxa som i dag vanligen tillämpas vid traditionell upphandling är således att den genom att bygga på den solitära och ekonomiska människan *förlägger meningen med den samverkan som måste komma till stånd utanför deltagarna själva*. Denna administrativa praxis har gjort att alla berörda aktörer – inklusive de som husen byggs för – *har blivit ovana* vid att under själva processen formulera vad de själva ser som meningen med sin medverkan och därvid använda sitt sunda omdöme. Även om de skulle vilja göra det så är praxis vanligen inte utformad så att de kan det.

Studien visade också att även om berörda parter inser värdet med partnering och försöker ordna verksamheten så att denna princip skulle kunna förverkligas så har ofta deltagarna genom sin ovana inte tillräcklig erfarenhet av arbetssättet för att kunna medverka konstruktivt i det.

Alltså:

- Partnering uppstår inte automatiskt bara för att man träffas eller får tillgång till ett gemensamt projekt och betalas för att medverka. Deltagarna måste vara införstådda med att deras gemensamma arbete ställer krav på att de var för sig *och för sig själva* formulerar en mening med sin medverkan. Denna mening styr rationaliteten i deras handlande och formar den samverkan som uppstår.
- Partnering bygger på att de deltagande har – och *löpande* vill skaffa sig – en kunskap om de andra deltagarnas förutsättningar och ambitioner och naturen av den samverkan som i det aktuella fallet skulle vara möjlig. Därför måste man för varandra löpande berätta om det samverkansmönster som skapas, varför det är som det är och vilka krav som därför ställs på var och en.
- I partnering ingår att de deltagande också är villiga att bidra till att man gemensamt upptäcker svårigheter och potentialer som visar sig efter hand och som inte kan förutses i förväg. Kunskapen om hur man kan nå dessa nya potentialer är av stor vikt för möjligheterna att gemensamt agera mer rationellt och klokt i kommande komplexa situationer.

För att lösa upp den motsättning som i dag finns, och röra sig mot partnering, krävs samtal som förändrar doxan i de verksamheter som är berörda. Dessa samtal måste – för att komma fram till ett kontrakt av den typ Votinius beskriver i sina avhandling – vara dialogiska vilket är en specifik och för många okänd samtalsform.

Referenser

Clark A (2008): *Supersizing the Mind: Embodiment, Action, and Cognitive Extension* (Philosophy of Mind). New York: Oxford University Press.

(Boken presenteras av Fredrik Forsman på

<https://prezi.com/view/mn55psnXoy6RX8oFGY5S/>

Gullmander D m.fl. (2012): Byggprojekt som samhällsbyggen – en ny produktiv samverkansform. Abonnemangsrapport 127. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

Kan laddas ner här:

<https://www.kunskapsabonnemanget.se/Filerpdf/Rapporterpdf/R127yw.pdf>

Liedman S-E, Johansson P M (2018): En spricka i språket : Marx och Freud - våra samtida. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Rothstein B (2003): Sociala fällor och tillitens problem. Kristianstad: SNS Förlag.

Votinius S (2004): Varandra som vänner och fiender - En idékritisk undersökning om kontraktet och dess grund. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Originalfil

<https://www.bengtharry.me/?p=3360>